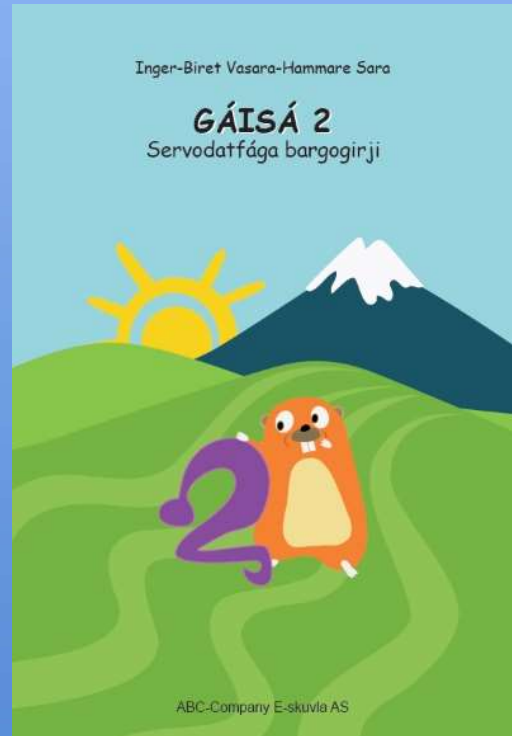

Inger-Biret Vasara-Hammare Sara

Gáisá 2

servodatfága

oahpaheaddjibagadus

(ođasmahttojuvvon 8.4.2020)

www.e-skuvla.no

Sisdoallu:

Fága relevánsa ja guovddáš árvvut	s. 2
Guovddáš elemeanttat	s. 3
Fágaid rasttildeaddji fáttát	s. 4
Vuodđogálggat	s. 5
Gealbomihttomearit ja árvvoštallan	s. 6
Gáisá-oahpponeavvoráiddu birra	s. 9
Metodalaš oassi	s. 10

Fága relevánsa ja guovddáš árvvut

Servodatfága lea guovddáš fága vai oahppit šaddet oassálasti, ánggirdeaddji ja kritihkalaš jurddašeaddji mieláassin. Fága galgá veahkehit ohppiid oaidnit oktavuodaid gaskal individuála válljemiid, servodatstruktuvrraid ja luonddu gierdanrájaid. Servodatfágas galget oahppit oažžut vejolašvuoda suokkardit iežaset identitehta, báikegotti ja nationála ja globála čuolmmaid. Barggadettiin fágain galget oahppit áddet mo geográfalaš, historjjálaš ja dálááiggi dilid bidjet eavttuid dasa mo olbmot gokčet iežaset dárbbuid, ja mo fápmu ja resurssat juhkkovvojit. Oahppit galget šaddat dihtomielalazžan dasa mo historjá lea hábmen min, muhto maiddá mo mii hábmet historjjá. Fága galgá veahkehit ovttaskas oahppi ovdánahttit identitehta ja áddet olbmuid iešguđetlágan searvevuodaid sihke Sámis ja Sámi olggobealde. Dát mearkaša maiddá fátmastit majoritehta- ja minoritehtaperspektiivvaid, máhttit buohtastahttit eará eamiálbmogiiguin ja áddet iešguđet fápmodilálašvuodaid ja demokrátalaš árvvuid dehálašvuoda. Ná veahkeha servodatfága nannet oahppi áddejumi alddis, servodagas mas ellet, ja mo sii sáhttet váikkuhit iežaset eallimii ja boahteáigái.

Buot fágat galget leat mielde duohtandahkamin oahpahusa árvovuodu. Servodatfága galgá loktet beroštumi, kritihkalaš jurddašeami, hutkanilu ja suokkardanhuova ja nannet miellaguottuid ja árvvuid nugo gierdavašvuoda, ovttáarvosašvuoda ja árvvusatnima. Servodatfágalaš jurddašavugiid ja metoidaid bokte galget oahppit ovdánahttit aktiivvalaš mielborgárvuoda, man vuodđun leat dihtomielalášvuoha demokratiijai, birrasii, olmmošvuoigatvuodaide, dásseárvui ja girjáivuoda árvui. Oahppoplána lea vuodđuduvvon sámi árvvuide, gillii, kultuvrii ja servodateallimii.

Guovddášelemeanttat

Imaštallan ja suokkardeapmi

Oahppit galget imaštallat, reflekteret ja árvvoštallat mo badjána máhttu servodaga birra ovdal ja dál. Oahppit galget beassat leat diehtoáŋgirat ja aktiivvalaččat oheat ja hábmet máhtu okto ja earáiguin sihke luohkkálanjas ja dan olggobealde. Dasa lassin galget oahppit háhkat ja geavahit dieđuid iešguđetlágan historjjálaš, geográfalaš ja servodatmáhtolaš gálduin fuomášuhttit beliid iešguđet servodagain, iešguđet áiggiin ja iežaset eallimis. Sii galget maddái máhttit kritihkalaččat árvvoštallat leat go gáldut luohtehahttit ja áigeguovdilát.

Servodatkritihkalaš jurddašeapmi ja oktavuodat

Oahppit galget áddet oktavuodaid gaskal geográfalaš, historjjálaš ja dálááiggi beliin ja mo dát bealit sierra dahje ovttas leat váikkuhan ja váikkuhit olbmuid ja servodagaide. Oahppit galget áddet luonddu ja servodaga lotnolas váikkuheami. Sii galget oaidnit mo ovdáneamis vássánaiggiis ledje sihke boatkkat ja jotkkolašvuohta ja mii dat váikkuhii rievdadusaide, ja maddái ovdánahttit historjjálaš empatiija. Oahppit galget analyseret mo fápmu ja fápmooktavuodat leat váikkuhan ja váikkuhit iešguđet beliide servodagas. Sii galget árvvoštallat máhtu, dáhpáhusaid ja fenomenaid iešguđet perspektiivvain ja reflekteret manne olbmot leat välljen ja ain välljejit iešguđet láhkai.

Demokratiijaáddejupmi ja searvan

Oahppit galget áddet mo geográfalaš, historjjálaš ja dálááiggi bealit leat bidjan ja bidjet eavttuid vejolašvuođaide mat olbmui leat leamaš ja leat ovttasbargat, organiseret ja dahkat mearrádusaid iešguđet servodagain. Oahppit galget áddet erohusaid riikkain go lea sáhka stivrenvuogis ja olmmošvuoigatvuodaid ja minoritehtaid bearráigeahččamis, ja sii galget oaidnit mo erohusat leat váikkuhan ja váikkuhit olbmuid eallimii ja váikkuhanvejolašvuhtii. Sii galget áddet manne riiddut leat čuožžilan ja čuožžilit, ja mo dat leat giedáhallojuvvon ja giedáhallojuvvojit. Oahppit galget oazžut hárváneami mo demokratiija doaibmá praksisas vai sáhttet váikkuhit servodathábmemii. Dán guovddášelemeantta sisdoalu galgá geahččat iešguđet perspektiivvaid vuodul, báikkálaš dásis globála dásái, ja eamiálbmot- ja minoritehtaperspektiivvain, mas deattuha vássánaiggi, dálááiggi ja boahhteáiggi.

Guoddevaš servodagat

Oahppit galget áddet mo geográfalaš, historjjálaš ja dálááiggi bealit leat bidjan ja bidjet eavttuid dasa mo olbmot leat gokčan ja gokčēt iežaset dárbbuid, ja mo resurssat iešguđet servodagain leat juhkkovuvvon ja juhkkovuvvojit. Dat mearkkaša oaidnit dan ahte geográfalaš girjáivuohta ja variašuvdna leat birgenlági vuoddu. Oahppit galget áddet guoddevaš ovdáneami ekonomalaš, biraslaš ja sosiála dimenšuvnnaid ja dáid oktavuodaid. Sii galget áddet mo rievdadusat vássánaiggiis leat váikkuhan dán golmma dimenšuvnii ja nu maddái man guoddevaččat iešguđet servodagat leat. Oahppit galget oaidnit ahte olbmuid resursageavaheamis leat leamaš ja leat váikkuhusat, ja máhttit árvvoštallat doaibmamolssaevttuid guoddevaš ovdáneapmái individuála, nationála ja globála dásis. Guoddevaš ovdáneami servodatfágas galgá geahččat iešguđet perspektiivvaid vuodul,

báikkálaš dásis globála dássái, ja eamiálbmot- ja minoritehtaperspektiivvain, mas deattuha vássánaiggi, dáláaiggi ja boahtteáiggi.

Identitehtaovdáneapmi ja searvevuohhta

Oahppit galget áddet mo olbmot ovdánahttet identitehta ja gullelašvuoda, ja mo sii ovttasdoibmet earáiguin. Sii galget áddet manne olbmot háliidit eallit servodagas, ja mo geográfalaš, historjjálaš ja dáláaiggi bealit váikkuhit identitehtaovdáneapmái. Dása gullet iešguđet perspektiivvat das mii buorre eallin sáhtá leat, ja ahte oahppit ovdánahttet sihke historjádihtomielašvuoda ja čađahandáiddu go áddejit iežaset vássánaiggi, dáláaiggi ja boahtteáiggi bokte.

Fágaidrasttildeaddji fáttát

Álbmotdearvvašvuoda ja eallinhálddašeapmi

Servodatfágas álbmotdearvvašvuoda ja eallinhálddašeami fágaidrasttildeaddji fáttás galget oahppit šaddat dihtomielaččat iežaset identitehtii ja identitehtaovdáneapmái ja áddet indiviidida iešguđet searvevuodaid oassin. Áddet mo ovttasdoaiman earáiguin, maiddá digitálalaččat, váikkuha gaskavuodaide ja gullelašvuhtii lea maiddá oassin fága gelbbolašvuodas. Fága galgá váikkuhit dasa ahte oahppit máhttet dahkat buriid válljemiid eallimis ja giedahallat hástalusaid mat gullet seksualitehtii, persovnnalaš ekonomiijai, gárrenmirkkuide, olggobealvuhtii ja digitála ovttasdoaimmii. Fága galgá maiddá leat mielde hábmemin ádejjumi, árvvusatnima ja gierdavašvuoda girjáivuhtii, earáid árvvuide ja eallinválljejjumiide, ja addit perspektiivvaid dasa mii buorre eallin sáhtá leat. Fága bokte galget oahppit máhttit identifiseret guovlluid gos olmmošárvu áitojuvvo, ovdamearkka dihtii olmmošgávppašeami ja dáláaiggi šlávavuohhta oktavuodas, ja fuomášit doaimmabijuid mat áimmahuššet olbmuid vuodđodárbbuid.

Demokratiija ja mielborgárvuohhta

Servodatfágas demokratiija ja mielborgárvuoda fágaidrasttildeaddji fáttás galget oahppit ovdánahttit máhtu ja gálggaid vai sáhttet hábmet demokrátalaš proseassaid ja searvat daidda. Fága galgá váikkuhit dasa ahte oahppit ovdánahttet máhtu ja ádejjumi demokrátalaš árvvuide ja prinsihpaide. Oahppit galget maiddá áddet demokrátalaš ášahusaid ovdáneami Sámis, ja mo siida lea leamaš ja lea ain okta vuohki organiseret iežas demokrátalaččat. Dát guoská maiddá sápmelaččaid doarjagii riikkaidgaskasaš eamiálbmotovttasbargguin ja riikkaidgaskasaš soahpamušain ja konvenšuvnnaid mearkkašumis demokrátalaš ovdáneapmái. Barggadettiin servodatfágain galget oahppit jurddašit kritihkalaččat, váldit iešguđet perspektiivvaid, giedahallat digaštallamiid ja čájehit aktiiva mielborgárvuoda. Servodatfága galgá váikkuhit dasa ahte oahppit máhttet searvat demokratiijai ja viidasit ovdánahttit dan ja eastadit ekstrema miellaguottuid, ekstrema daguid ja terrorismma. Máhttu terrordagu birra Norggas suoidnemánu 22.b. 2011 galgá leat oassin oahpahasas dán birra.

Guoddevaš ovdáneapmi

Servodatfágas guoddevaš ovdáneami fágaidrasttildeaddji fáttás galget oahppit áddet sosiála, ekonomalaš ja biraslaš beliid oktavuodaid guoddevašvuodas. Servodatfága galgá váikkuhit dasa ahte oahppit áddejit ahte olbmuid resursageavaheamis leat ja leat leamaš váikkuhusat báikkálaččat, regionálalaččat ja globálalaččat. Máhttu luonddu ja servodaga oktavuodaid birra, mo olbmot váikkuhit dálkkádahkii ja birrasii, ja mo birgenláhki, eallinvuohki ja demografiija gullet oktii, buorida dán áddejumi. Mo luondu áddejuvvo ja hálddašuvvo Sámis vássánáiggis ja dálááiggis gullá dasa. Guoddevaš ovdáneapmi sihke báikkálaš, nationála ja globála dásis lea sorjavaš demokrátalaš rámmain, aktiiva mielborgáriin ja solidaritehta dálá ja boahttevaš buolvvaiguin. Servodatfágas oahppit galget reflekteeret ja ságaškuššat dilemmaid ja gealdagasoktavuodaid mat gullet guoddevaš ovdáneami iešguđet dimenšuvnnaide ja oaidnit ahte sihke olbmuid ja servodaga daguin lea mearkkašupmi.

Vuodđogálggat

Njálmmálaš gálggat

Njálmmálaš gálggat servodatfágas mearkkašit ahte máhtta guldalit, dulkot, sátnádit ja ovddidit oaiviliid, addit responssa ja digaštallat earáiguin. Áddet earáid oaiviliid ja jearrat čielggadeaddji ja čieknudeaddji gažaldagaid gullet maiddái dasa. Njálmmálaš gálggaid gullá maiddái searvat njálmmálaš muitalanárbevirrui vai ádde sámi servodaga ja kultuvrra. Njálmmálaš gálggaid ovdánahttin vuolgá iežas oaiviliid ovdanbuktimis, vurrolagaid sáni saji váldimis, guldaleamis ja addimis earáde responssa, dasa ahte váldit iešguđet perspektiivvaid ja vuoduštit ákkastallama stuorát sivvaoktavuodain. Ovdánahttin mearkkaša dasto eanet muitalit oktavuodaid birra, ságaškuššat fágalaš gažaldagaid ja giedahallat eanet kompleaksa dieđuid ja áddet mo iešguđet ovdanbuktinvuogit váikkuhit sisdollui ja vuostáiváldái.

Máhttit čállit

Máhttit čállit servodatfágas mearkkaša plánet, hábmet ja giedahallat teavsttaid mat leat heivehuvvon čállinulbmili. Dat mearkkaša maiddái juogadit, gaskkustit ja ovdanbuktit máhttu ja dieđuid čálalaččat ja geavahit servodatfágalaš doahpágiid, hukset ákkastallama ja suokkardit ja problematiseret servodatfágalaš fáttáid. Dasto mearkkaša dat máhttit duodaštit ja ovdanbuktit servodatfágalaš guorahallamiid bohtosiid čálalaččat. Čállingálggaid ovdánahttin fágas vuolgá álkes faktacealkagiid ja gažaldagaid sátnádeamis ja gállduide čujuheamis, dasa ahte čállit fágateavsttaid, ságaškuššat čuolmmaid ja čujuhit eanet kompleaksa gállduide.

Máhttit lohkat

Máhttit lohkat servodatfágas mearkkaša suokkardit, dulkot ja reflekteeret kritihkalaččat iešguđet historjjálaš, geográfalaš ja servodatmáhtolaš gállduid. Dasto mearkkaša dat gávdnat dieđuid ja dihtomielalaččat válljet ja hilgut iešguđet gállduid. Máhttit lohkat mearkkaša reflekteeret mo vuolggasadji ja perspektiiva váikkuhit iešguđet gállduide, dovdat ákkastallama ja earuhit oaiviliid, faktaid ja čuoččuhusaid. Lohkangálggaid ovdánahttin fágas vuolgá moatti heivehuvvon gálldu geavaheamis, dasa ahte heivehuvvon gálldu ieš gávdnat ja buohtastahttit dieđuid stuorát gállduid gaskkas mat leat eanet kompleaksa.

Máhttit rehkenastit

Máhttit rehkenastit servodatfágas mearkkaša máhttit háhkat, giedáhallat, analyseret ja árvvoštallat loguid ja stuorra diehtohivvodaga konteavstta vuodul vai sáhttet oaivvildit juoga servodatássiid birra. Dasto mearkkaša dat geavahit áigelinnjaid ja mihttolámaid suokkardit ja ovdanbuktit historjjálaš ja geográfalaš beliid ja oaidnit oktavuodaid. Máhttit bargat čuolmmaiguin mat gullet ekonomijai ja golahussii, ja dáid oktavuodaide, gullá maiddái dasa. Rehkenastingálggaid ovdánahttin fágas vuolgá konkrehta ja álkes tabeallaid ja gráfalaš ovdanbuktimiid dulkomis, dasa ahte kombineret ja analyseret stuorat diehtohivvodaga ja oaidnit rievdadusaid áiggi badjel.

Digitála gálggat

Servodatfágas lea erenoamáš ovddasvástádus dasa ahte oahppit ovdánahttet digitála mielborgárvuoda. Digitála gálggat servodatfágas mearkkašit máhttit geavahit digitála reaidduid gávdnat, giedáhallat ja navigeret digitála gálduin, leat kritihkalaš digitála gálduide ja válljet áigeovdilis dieđuid. Lea maiddái sáhka máhttit gulahallat, ovtasbargat ja hábmet digitála buktagiid ja čuovvut neahttavuđot gulahallama, personsudjalusa ja dahkkivuoigatvuoda njuolggadusaid ja norpmaid. Gálga mearkkaša maiddái áimmahuššat diehtosihtkarvuoda. Digitála gálggaid ovdánahttin vuolgá digitála resurssaid suokkardeamis ja geavaheamis, dasa ahte iešheanaláččat ohcat ja válljet dieđuid ja čájehit buriid digitála árvvoštallannávccaid go vállje dieđuid, geavaha digitála resurssaid ja gulahallá digitálaláččat.

Gealbomihttomearit ja árvvoštallan

Gealbomihttomearit 2. ceahki maŋŋá

Oahpahusa mihttomearri lea ahte oahppi galgá máhttit

- ovdánahttit ja ovdanbuktit servodatfágalaš gažaldagaid
- ságastallat mo iešguđet norgga ja sámi gáldut, maiddái mitalusat ja kárttat, sáhttet addit dieđuid servodatfágalaš ássiin
- suokkardit ja válddahit kulturmuittuid ja kultur- ja luonddueanadaga lagašbirrasis
- suokkardit ja ovdanbuktit mo olbmot elle ovttá–guovtti buolvva dassái
- reflekeret manne olbmuin leat iešguđet oaivilat ja válljejit iešguđet láhkai
- ságastallat ustivuoda ja gullelašvuoda birra ja mii váikkuha gaskavuodaide
- válddahit girjái vuoda ja ovttáárvosašvuoda Sámis ja addit ovdamearkkaid daidda ja seammás deattuhit sámi fuolkevuoda ja iešguđet bearašhámiid ja álbmotčearddaid
- suokkardit ja addit ovdamearkkaid dasa mo olbmot váikkuhit dálkkádahkii ja birrasii, ja duodaštit mo váikkuhusat oidnojit lagašbirrasis

- ovdanbuktit ja addit ovdamearkkaid vuoigatvuođaide mat mánáin leat Norggas ja máilmmis, ja maid mánát sáhttet dahkat jus dát vuoigatvuođat rihkkojuvvojit
- suokkardit ja addit ovdamearkkaid dasa mo mánát sáhttet váikkuhit mearrádusaide ja ovttasbargat demokrátalaš proseassaid hárrái
- ságastallat digitála ovttasdoaimama vejolašvuođaid ja hástalusaid birra
- ságastallat dovdduid, rupmaša, sohkabeali ja seksualitehta birra, ja mo iežas ja earáid rájaid sáhtta čájehit ja árvvusatnit
- suokkardit ja addit ovdamearkkaid dasa mo olbmot iešguđet osiin máilmmis váikkuhit guhtet guoimmiset eallimiid

Dađistaga árvvoštallan

Dađistaga árvvoštallan galgá leat mielde ovddideamen oahppama ja gelbbolašvuođa fágas. Oahppit čájehit ja ovddidit gelbbolašvuođa servodatfágas 1. ja 2. ceahkis go suokkardit ja imaštallet servodatfágalaš fáttáid ja reflekterejit mo dát fáttát sáhttet gullat oktii. Sii čájehit ja ovdánahttet gelbbolašvuođa go ohcalit eanet máhtu ja oidnet ahte máhtu sáhtta háhkat iešguđet láhkai. Oahppit čájehit ja ovddidit maiddáid gelbbolašvuođa go vásihit ja oidnet iežaset ja earáid oassin girjás searvevuođas, ja go vásihit maid mearkkaša leat mielde váikkuheamen. Oahppit geavahit digitála reaidduid čájehit ja ovdánahttit gelbbolašvuođa fágas ja oččodišgohtet digitála árvvoštallannávccaid go oidnet muhtun vejolašvuođaid ja hástalusaid digitála ovttasdoaimamis.

Oahpaheaddji galgá diktit ohppiid váikkuhit oahpahussii ja arvosmahttit oahppanhálu servodatfágas dan bokte ahte oahppit besset suokkardit, ságastallat ja imaštallat. Oahpaheaddji ja oahppit galget gulahallat ohppiid ovdáneami birra fágas. Oahppit galget beassat geahččaladdat. Ohppiid čájehuvvon gelbbolašvuođa vuođul galget oahppit beassat muiitalit maid sii orrot máhttimin ja maid máhttet buorebut go ovdal. Oahpaheaddji galgá oaivadiit viidásat oahppama birra ja heivehit oahpahusa nu ahte oahppit besset geavahit rávvagiid ovddidit iežaset gelbbolašvuođa servodatfágas diehtoáŋgirvuođa ja máhttoohcaleami bokte.

Gáisá-oahpponeavvoráiddu birra

Gáisá-oahpponeavvoráiddu lea juohke jahkeceahkkái (1.-4. jahkeceahkkái):

- digitála teakstagirji
- deaddiluvvon bargogirji
- digitála oahpaheaddjibagadus
- neahttabargobihtát (ođasmahttojit 2021)

Oahpaheaddjibagadusas leat ulbmilat, ságastallanfáttát ja veahkkejearaldagat. Bagadusas leat maid muhtun fáktadieđut, mat ovddidit čiknodatoahppama.

Teakstagirji fáttát:

SISDOALLU	
Soabadit	
Nubbi skuvlajahki lea dígán6	Davvi-Amerihká 64
Manin mis leat njuolggadusat? . . . 8	Lulli-Amerihká 66
Njuolggadusat skuvlašiljus10	Ásia 68
Iđitdoaimmat 12	Oseánia 70
Movt čoavdit váttisvuoda dahje riiddu? 14	Antárktis 72
Olmmošvierru 16	Kárta 74
	Luohkkálanja kárta 76
	Movt ráhkadit kárttoid 78
	Vázzit kárta mielde 80
	Mánggalágan kárttat 82
Johtolat	
Skuvlageaidnu 18	Nationálabeaivvit
Luotta rasttilidit 20	Davviriikkat 84
Mo mii johtit skuvlii 22	Sámi álbmotbeaivi 86
Johtolatčuovggát 24	Norgga nationálabeaivi 88
Šleđgon 26	Ruota nationálabeaivi 90
Johtolat dálvit 28	Suoma iehčanasvuodabeaivi 92
	Islánda nationálabeaivi 94
Dološ ja dálá áigi	Dánmárkku vuodđolágabeaivi 96
Dološáigimearragáttis 30	Lágat ja njuolggadusat
Mearragátti mánáid duhkorasat . . . 32	Šii mearrida lágaid ja njuolggadusaid? 98
Dološ áigi duoddaris 34	Mii lea olmmošvierru? 100
Dološ duhkorasat duoddaris . . . 36	Olmmošvierru skuvlas ja ruovttus . 102
Dološ áigi gillis 38	Lágat ja njuolggadusat servodagas . 104
Dološ duhkorasat gillis 40	
Dološ orrunsažit 42	Jahkeáigodagat
Skuvla ovdal ja dán dígge 44	Šávccii jahkeáigodaga 106
Dološ fievrut 46	Šiđđa 108
Dološ reaidut 48	Šiđđageassi 110
Ovdeš áigge borramušat 50	Šeassi 112
Dološ áiggi doaimmat 52	Čakčageassi 114
	Čakča 116
Máilbmi	Čakčadálvi 118
Kárta čájeha makkár máilbmi lea . 54	Dálvi 120
Áimmuguovllut 56	Šiđđadálvi 122
Čieža máilmioasi 58	
Eurohpá 60	
Afrihká 62	

Digitála [Gáisá-neahttsiiddus](#) leat digitála bargobihtát dáid fáttáin: soabadit, johtolat, dološ ja dálá áigi, jahkodagat, nationálabeaivvit, friddja áigi, máilbmi.

Metodalaš oassi

SOABADIT, SIIDDUT 6-15

Ulbmilat

- Oahppat makkár njuolggadusat mis leat skuvllas ja servodagas ja mii dáhpáhuvvá jus rihkku njuolggadusaid.
- Oahppat movt demokrátalaš mearrádus doaibmá ja movt dat váikkuha min.makkár njuolggadusat mis leat skuvllas ja servodagas ja mii dáhpáhuvvá jus rihkku njuolggadusaid.
- Oahppat movt demokrátalaš mearrádus doaibmá ja movt dat váikkuha min.

Ságastallanfáttát:

- Skuvlii fas álgit 2. jagi
- Maid don muittát? Makkár skuvlasániid muittát.
- Makkár njuolggadusat leat mis luohkkálanjas ja skuvllas?
- Johtolatnjuolggadusat
- Spábbačiekčannjuolggadusat
- Iđitdoaimmat
- Hupmat movt soabadit eará ohppiiguin ja olbmuiguin
- Gii oahpaha olmmošvieru?

Doaimmat:

- Sáhtta bovdet politiija skuvlii mitalit veaháš njuolggadusaid birra

MANIN MIS LEAT NJUOLGGADUSAT? S. 8

Ságastallanfáttát:

- Movt skuvllas ja servodagas livččii jus eai livčče njuolggadusat?
- Movt mii galgat láhttet earáid vuostá?
- Mii dáhpáhuvvá jus ii čuovo njuolggadusaid?
- Makkár njuolggadusaid don vel dovddat?

Doaimmat:

- Ráhkadit luohkkánjuolggadusaid.
- Mannat čađa skuvlanjuolggadusaid ja henget daid seaidnáid oidnosii ohppiide.

NJUOLGGADUSAT SKUVLAŠILJUS, S.10

Ságastallanfáttát:

- Movt livččii jos eai livčče njuolggadusat skuvlašiljus?

Doaimmat:

- mannat čađa njuolggadusaid, mat gustojit skuvlašiljus

IDITDOAIMMAT, S. 12

Ságastallanfáttát:

- Manin leat iditdoaimmat nu dehálaččat?
- Gean ovddasvástádus lea, ahte mánná lihkká iddesárrat skuvlii?

MOVT ČOAVDIT VÁTTISVUOĐA DAHJE RIIDDU? S. 14

Ságastallanfáttát:

- Mii lea šiehtadus?
- Manin šaddá riidu?
- Sáhtta go okto riidalit?

OLMMOŠVIERRU, S. 16

Ságastallanfáttát:

- Gii oahpaha mánnái olmmošvieru?
- Makkár vierut leat iešguđet sajiin, nugo girkus, konsearttas, rámbuvrras jnv.?

SKUVLAGEAIDNU, S. 18

Ságastallanfáttát:

- Makkár skuvlageaidnu dus lea?
- Mo don jođat skuvlii?
- Mii sáhtta dahkat skuvlageainnu várálažžan?

LUOTTA RASTTILDIT, S. 20

Ságastallanfáttát:

- Šattat go don rasttildit luotta go váccát skuvlii? Naba rámbuvrái?
- Máhtát go don earuhit olgeš ja gurut?
- Manin lea dehálaš vázzit (iige sihkkelastit dahje viehkat) luotta rastá?

Doaimmat:

- Hárjehallat rasttildit luotta

MO MII JOHTIT SKUVLII? s. 22

Ságastallanfáttát:

- Makkár skuvlageaidnu lei du eatnis ja áhčis?
- Naba áhkus ja ádjás?
- Dahje máttaráhkus ja máttaráhkus?
- Buhtastahttit dálá ja dološ skuvlageainnu

JOHTOLATČUOVGGAT, s. 24

Ulbmil: Oahppat ahte leat golbma johtolatčuovgga. Diehtit ahte johtolatčuovggain lea ruoná, rukses ja fiskes čuovga.

Ságastallanfáttát:

- Manin lea dehálaš ahte čuovvu njuolggadusaid ja johtolatčuovggaid?
- Mii sáhtta dáhpáhuvvat jus ii čuovo johtolatčuovggaid?

Loga eanet: <https://no.wikipedia.org/wiki/Trafikklys>

ŠLEDGGON s. 26

Ulbmil: Oahppat ja ipmirdit man dehálaš lea atnit šledggona seavdnjadin.

Ságastallanfáttát:

- Manin lea mávssolaš atnit šledggona?
- Manin lea buorre ahte šledggon heaŋgá báddegeažes?
- Manin šledggon galgá leat olgeš bealde?

Doaimmat:

- Čájehit mánáide man bures šledggon oidno seavdnjadasas. Juohkehaš oažžu šledggona. Sáhtta fitnat vaikko politiija luhtte ja jearrat leat go sis šledggonat. Seammás sáhtta bivdit sin muitalit veaháš johtolatlágaid birra.
- Hengejehket iešguđet lágan šledggoniid luohkkálatnjii (odđa, boares, šledggonbáttiid, šledggonliivvaid (odđa ja boares). Jáddadehket čuovggaid ja čuvget šledggona vuostá. Maid fuomášehpet?
- Ráhkadehket šledggoniid. Sáhtta omd. oastit dahje diŋgot šledggonliinni, maid sáhtta sriiket stoffa ala. Dan maŋŋá sáhtta merkentuššiin tevdnet ala, čuohppat ja heŋget báddái, mas lea sihkarnállu.
- Ráhkat šledggonbálgá, nu ahte heŋget šledggoniid dássidis gaskkaid dakkár báikkis, gos lea oadjebas vázzit. Juohke mánas galgá de leat lubmalámpá, maid doallá lahka njuni, vai čuovgá máhccá čalmmi guvlui šledggonis. Geahčcalehket man bures šledggon oidno, jos lubmalámpá lea lahka čalmmiid dahje guhkkinn eret čalmmiin.
- Rehkenastet muhtun idida gallásis lea šledggon, geat bohtet skuvlii. Ráhkadehket diágramma.

Eanet doaimmat: <https://www.tryggrafikk.no/refleks/refleksaktiviteter/>

JOHTOLAT DÁLVET, s. 28

Ságastallanfáttát:

- makkár hástalusat leat johtolagas dálvit

Doaimmat:

- tevdnet diliid, main galgá leat várrugas johtolagas dálvit

DOLOŠ JA DÁLA ÁIGI

DOLOŠ ÁIGI MEARRAGÁTTIS, s. 30

Ságastallanfáttát:

- Maid don diedát dološ áiggi birra?
- Mii lei mearragáttis eará láhkai go dán áigge?

Doaimmat:

- Guldalit [Gáisá 2 neahttaoahpponeavvus](#) mitalusaid dološ áiggiid birra.
- Fitnat museas

MEARRAGÁTTI MÁNÁID DUHKORASAT, s.32

Ulbmil

Ságastallanfáttát:

Doaimmat:

- Jus gávnnat, váldde skuvlii boares duhkorasaid, nu ahte oahppi besset konkrehta oaidnit makkár stohkosat ovdeš áigge ledje
- Bovde muhtuma skuvlii mitalit movt sii stohke dolos áigge
- Ráhkadehket rissebohccuid
- Čohkket geđggiid, bihcabáhcahiid ja eará, ja ráhkadit dain dálu, šibihiid ja eará
- Ráhkadehket fiellofatnasa (geahča mamma.no-siiddu [bagadusa](#))

DOLOŠ ÁIGI DUODDARIS, s. 34

Ságastallanfáttát:

Gáisá 2 - oahpaheaddjibagadus

- Geas mii sáhttit jearrat eanet dieđuid dološ áiggiid birra
- Makkár árvu lei bohccos dološ áiggi olbmuide?
- Máhttibehtetgo sániid:
 - o Luovvi
 - o Geres
 - o Goahti
 - o Ráidu
 - o Smáhkkomuorra
 - o Holga

Doaimmat:

- Guldalehpet mitalusa Gáisá-neahttasiiddus
- Ráhkadehket ieža rissiin smáhkkomuora, holgga ja luovi

DOLOŠ DUHKORASAT DUODDARIS s. 36

Doaimmat:

- Fitnet olgun stoahkame “bohccostallat”
- Ráhkadehket gárddi rissiiguin
- Njorostallat

DOLOŠ ÁIGI GILIS s. 38

Ságastallanfáttát:

- Girku lei dávjá girkogilis
- Mii lea hirsaviessu?
- Movt johte giliid gaskka?
- Manin buot viesut ledje eatnogáttiin?

DOLOŠ DUHKORASAT GILIS s. 40

Doaimmat:

- ráhkadehket sávzzaid bihcabáhcahiin ja rissiin
- ráhkadehket bárkofatnasa

DOLOŠ ORRUNSAJIT s.42

Ságastallanfáttát:

- Makkár orrunsajiin oahppit leat orodan?
- Makkár orrunsajiin váhnemat, áhkut ja ádját leat orodan? Jearahallet ruovttus, jos eai dieđe.
- Makkár erohusat leat min dálá viesuin ja ovddeš áigge orrunviesuin?

Doaimmat:

- Ráhkadit luohkkálatnji dološ orrunvisttiid
- Fitnat museas geahččamin dološ orrunvisttiid
- Guldal mo Niillas Ásllat Niittyvuopio (1918-1999) muitala [mo ovddeš áigge elle:](#)

SKUVLA OVDAL JA DÁN ÁIGGI s. 44

Ságastallanfáttát:

- Mii lea eará láhkai ja mii lea seammá láhkai go dán áigge?

Doaimmat:

- Dramatiseret dološ áiggi skuvladili
- Jus gávdnabehtet dološ áiggi čállinreaiddu, de sáhttibehtet geahččalit čállit
- Geahčadit ovddeš áigge áppesa ja eará skuvlagirjjiid

Eanet diedut ovddešáigge skuvlavázzima birra: <http://skuvla.info/>

DOLOŠ FIEVRRUT s.46

Ságastallanfáttát:

- Mo du áddjá ja áhkku láviiga johtit ovddeš áigge?
- Mii lei ovddeš áigge fievruid “boaldámuš”?

DOLOŠ REAIDDUT s.48

Ságastallanfáttát:

- Leago din geahčan dahje áhkus dahje ádjás dákkár reaidut? Gii dai láve atnit?
 - ákšu
 - sirpe
 - neaskit
 - jiehkku
 - liehppi
 - náhppi
 - liššá

DOLOŠ ÁIGGI BORRAMUŠ s.50

Ságastallanfáttát:

- Mo dološ áigge ráhkadedje borramuša, go ii lean elrávdnji?
- Gos olbmot ožžo borramuša?

Eará materiála: Geahča plakáhtaid: márfun

Eará doaimmat:

- Dološ áigge, go eai lean uvnat, de láibo duolbboláibbiid, [gáhkuid](#). Daid sáhtta ráhkadit ohppiiguin
- Márfun: Goahteskuvllas leat [márfon](#).
- geahča [filmma](#) márfuma birra (Davvi-Álbmogiid guovddáš ráhkadan)

DOLOŠ ÁIGGI DOAIMMAT, s. 52

Ságastallanfáttát:

- makkár barggut ovddeš áigge olbmui ledje?
- mainna du máttaráddjá ja máttaráhkku ealiheigga iežaska bearraša?
- mat doaimmaid leat seammát dán áigge ja dolin?

MÁILBMI, s. 54

Ulbmilat:

- oahppat iešgudet máilmmiosiid ja gos dat leat kárttas
- čohkket dieđuid globusis, kártain ja digitála gálduin, ja daid dieđuid vuodul ságastallat báikkiid, olbmuid ja gielaid birra
- čujuhit máilmmiábiid ja máilmmiosiid, ja máhttit atnit guovddáš geográfalaš doahpagiid

Ságastallanfáttát:

- mii kárta lea? masa dan atnit?
- mii erohusaid lea kárttas ja globusis (kártašpáppas)?
- masa kárta ja globusa atnit?
- makkár eará kártaid dieđát?

Doaimmat:

- Fitnet olgun diibmu 12 gasku beavvi ja jorgalehket sealggi beavvi vuostá. Dalle lea sealgi lulas ja njunni geaigá davás, olgeš giehta geaigá nuorttas ja gurut giehta oarjjás.
- Geahčadehket máilmmikárta, mii lea heñgejuvvon luohkkálatnjii. Galgá leat kárta masa leat merkejuvvon 7 máilmmioasi: Davvi-Amerihká, Lulli-Amerihká/Mátta-Amerihká, Eurohpá, Afrihká, Antarktis, Ásia ja Oseania.

ÁIMMUGUOVLLUT s. 56

Ságastallanfáttát:

- mii lea kárttas álo masa kompássa geavahit?
- mo kompássa doaibmá?

Doaimmat:

- geahččat ja oaidnit kompássa
- fitnat luonddus ja geahččat

ČIEŽA MÁILMMIOASI s. 58

Ságastallanfáttát:

- mat leat máilmmioasit? Naba kontineanttat?
- man máilmmioasis mii orrut?

EUROHPÁ s.60

Ságastallanfáttát:

- maid Eurohpá riikkaid don dovddat?
- mat leat min ránnjáriikkat

AFRIHKÁ s.62

Ságastallanfáttát:

- maid mii diehtit Afrihká birra?
- maid riikkaid mii diehtit Afrihkás?
- maid elliid mii diehtit, mat orrot Afrihkás? (elefánttat, stáhpeheasttat/sebrat, ledjonat, buffalot, antilohpat, širáffat, eatnoheasttat, čoarvenjunit, šimpánsat, krokodillát, gč. https://snl.no/Dyreliv_i_Afrika)

DAVVI-AMERIHKÁ s. 64

Ságastallanfáttát:

- maid mii diehtit Davvi-Amerihká birra?
- mat riikkat Davvi-Amerihkás leat?

LULLI-AMERIHKÁ / MÁTTA-AMERIHKÁ s. 66

Ságastallanfáttát:

- maid mii diehtit Lulli-Amerihká / Máтта-Amerihká birra?
- mat riikkat Lulli-Amerihkás / Máтта-Amerihkás leat?

ÁSIA s.68

Ságastallanfáttát:

- maid mii diehtit Ásia birra?
- maid riikkaid mii diehtit Ásias?

OSEÁNIA s.70

Ságastallanfáttát:

- maid mii diehtit Oseánia birra?
- maid riikkaid mii diehtit Oseánias?
- manin keŋgurus lea čivga “lupmas”?

ANTÁRKTIS s. 72

- manin Antárktisis eai oro olbmot?
- makkár eallit Antárktisis orrot?

KÁRTA s.74

Ságastallanfáttát:

- masa kárta atnit/geavahit?
- man guovllus buot lea gehččojuvvon kárta?
- leat go du bearrašis goas nu atnán kárta? man oktavuodas?

LUOHKKÁLANJA KÁRTA s. 76

Ságastallanfáttát:

- mii lea mii luohkkálanja kárta?
- mii din luohkkálanjas lea eará láhkai go girjji luohkkálanjas?
- makkár luohkkálanja don plánešit? tevdne kárta!

MOVT RÁHKADIT KÁRTTAID s.78

Ságastallanfáttát:

- mo ovdal ráhkadedje kártaid?
- mo dán áigge ráhkadit kártaid?

Doaimmat:

- gehččet iežadet báikki satellihttakárta, omd. neahttasiiddus maps.google.com
Dovdabehtetgo báikkiid kárta?

VÁCCE KÁRTTA MIELDE s. 80

Ságastallanfáttát:

Gáisá 2 - oahpaheaddjibagadus

- mo mii dádjadit ođđa báikái, jos eat dieđe gos dat lea?

Doaimmat:

- gehččet báikki kárta ja ráhkkanehket bagadallat ođđa oahppi ovdamearkka dihte
 - rámbuvrri luhtte skuvlla lusa
 - skuvlla luhtte du geahčái
 - du geahčen spábbačiekčanšilljui

MÁDGGALÁGAN KÁRTTAT s. 82

Ságastallanfáttát:

- makkár kártaid don leat oaidnán?
- makkár kártaid don leat atnán?
- makkár kárta Pippi Nallesuohku áhčči atná go borjjasta meara alde?

Ruovttubargu:

- jearrat áhčis ja eatnis makkár kártaid soai geavaheaba
- tevdne árdnakárta ja dáhto gean nu ohcat “ártna” (árdna-skatt)

NATIONÁLABEIVVIT s.84

Oahppoulbmil:

- oahppat manin mii ávvudit guovvamánu 6. beaivvi, miessemánu 17. beaivvi, ja eará riikkaid nationálabeivviid

Ságastallanfáttát:

- manin nationálabeivviid ávvudit?

Nehtas:

- guldalit muitalusaid Ruota, Islánda, Dánmárkku ja Suoma siidduin
- Sámisoga lávlaga sáhtta maid guldalit neahttasiiddus
- Sámedikki siidduin [sámi nationála dovdomearkkaid birra](#)

SÁMI ÁLBMOTBEAIVI s.86

Ságastallanfáttát:

- mo min guovllus ávvudit sámi álbmotbeaivvi?
- mii lea suohtaseamos sámi álbmotbeaivvis?
- manin sámi álbmotbeaivi lea 6.2?

Doaimmat:

- čuhppet áigečállagiin rukses, ruoná, fiskes ja alit govaid, ja liibmejehket dain kolláša, mas šaddá Sámi leavga

NOROGA NATIONÁLABEAIVI s. 88

Ságastallanfáttát:

- goas lea Norgga nátionálabeaivi?
- mo min báikkis ávvudit Norgga nátionálabeaivvi?
- leat go don vázzán toga nátionálabeaivve?
- https://www.youtube.com/watch?v=ux_pdWL1Rls

Doaimmat:

- deaddilehpet suorbmaivnniiguin alit ja rukses dielkkuid stuorra báhpárii, nu ahte dain šaddá Norgga leavga

RUOŦA NATIONÁLABEAIVI

Ságastallanfáttát:

- goas lea Ruoŧa nátionálabeaivi?
- manin dat beaivi lea välljejuvvon?
- maid don diedát Ruoŧa birra?

Doaimmat:

- oahppit buktet ruovttus dovnnjiid (embállášaid), mat leat alihat, ruoksat ja vilges láganat. Daid liibmejít vuodu ala, nu ahte dain šaddá Islánda leavga

SUOMA IEHČANASVUODABEAIVI s.92

Ságastallanfáttát:

- goas lea Suoma iehčanasvuodabeaivi?
- gehččet kártta - man riikii jurddašehpet Suoma gullan ovdal go šattai iehčanas riikan?

Doaimmat:

- čárvot alit ja vilges silkebáhpáris “spáppažiid”, ja liibmejehket daid báhpára ala, nu ahte dain šaddá Suoma leavga

ISLÁNDDA NAŠUNÁLABEAIVI LEA GEASSEMÁNU 17. BEAIVVI

Ságastallanfáttát:

- goas lea Islánda nátionálabeaivi?
- manin dat beaivi lea välljejuvvon?
- gehččet kártta, man riikii gáddibehtet Islánda gullan ovdal?
- maid don diedát Islánda birra?

Doaimmat:

- oahppit buktet ruovttus dovnnjiid (embállasaidd), mat leat alihat, ruoksadat ja vilges láganat. Daid liibmejit vuođu ala, nu ahte dain šaddá Islánda leavga

DÁN MÁRKKU VUOĐDOLÁGABEIVI s. 96

Ságastallanfáttát:

- goas lea Dánmárkku nátionálabeaivi?
- manin dat beaivi lea välljejuvvon?
- maid don dieđát Dánmárkku birra?

Doaimmat:

- geavahehket vuššojuvvon buđehiid steampilin, ja deaddibehtet stuorra báhpáriid rukses dielkkuid, nu ahte šaddá Dánmárkku leavga

GII MEARRIDA LÁGAID JA NJUOLGGADUSAID? S. 98

Ságastallanfáttát:

- Gos lea stuorradiggi, man gávpogis?
- Mii lea oaivegávpot?

MII LEA OLMMOŠVIERRU? S. 100

Ságastallanfáttát:

- Mii lea olmmošvierru?
- Manin dat lea dehálaš?
- Movt livččii jus ovttaga máilmmis ii livčče olmmošvierru?

OLMMOŠVIERRU SKUVLLAS JA RUOVTTUS, S. 102

Ságastallanfáttát:

- Olmmošvierru lea vuođđun movt don láhttet earáid vuostá.
- Mii lea olmmošvierru skuvllas?
- Mii lea olmmošvierru ruovttus?

LÁGAT JA NJUOLGGADUSAT SERVODAGAS, s. 104

Ságastallanfáttát:

- Servodagas leat ollu njuolggadusat maid ferte čuovvut. Makkár njuolggadusaid don dovddat?
- Mis leat ollu lágat maid mii fertet čuovvut. Dovddat go don ovttage lága?

- Oahpahusláhka lea okta dain oallut lágain.
- Sámeláhka lea jorgaluvvon sámegillii:
<https://www.regjeringen.no/sc/dokumenter/lahka-geassemanu-12-b-1987-nr-56-samedik/id449701/>

Eará doaimmat:

Čájehit láhkagirji, man assás girji dat duođai lea. <https://lovdata.no/>

SÁMI JAHKEÁIGODAGAT S. 106

Ulbmil:

Diehtit ahte leat gávccii jahkeáigodaga: gidđa, gidđageassi, geassi, čakčageassi, čakča, čakčadálvi, dálvi ja gidđadálvi.

Ságastallanfáttát:

- makkár barggut du bearrasis leat iešguđet jahkodagaid?

Joavkobargu

Ráhkadit stuora seaidnegova gosa tevdne gova juohke jahkeáigodagas.

Loga eanet:

- Jahki Sámis, čállán Marit Mikkelsdatter Eira Murud (ČálliidLágádus)
- Boazodoallosámit (čállán Øyvind Ravna): https://ovttas.no/girji_boazodoallosamit

GIDĐA s. 108

Ságastallanfáttát:

- mo gidđa váikkuha bohccuide, go bievlá?
- man guovllus bohccot leat gidđat ja geassit?
- mo olbmot galget váldit vuhtii bohccuid, go lea guottet?
- makkár bohceonamahusaid mii máhttit?
- áldu - miessi: makkár eará elliin mii máhttit namahusaid eatnis ja mánás? (dámmá - vársá, sávza - láppis, gáica - gihcci, ciiku - vielppis...)

GIDĐAGEASSI s.110

Ságastallanfáttát:

- mo guhkkín eret sáhtá dovdat gean boazu lea?
- makkár vásáhusat ohppiin leat miessemearkumis?
- manin bohccuid galgá merket?
- makkár eará vuogit leat merket bohccuid, go bealljemearkkat?
- čuoika boahtá - mo čuoika váikkuha bohccui? mo čuoika váikkuha dutnje?
- skuvllat nohket - masa illudat

GEASSI s.112

Ságastallanfáttát:

- maid don barggat geassit?
- makkár barggut olles olbmui leat geassit? dovddatgo muhtuma gii láddje?
- makkár áššiid don ovttahtát geassái?

ČAKČAGEASSI s.114

Ságastallanfáttát:

- makkár doaimmat čakčageasi leat?
- makkár murjiid don lávet čoaggit dahje borrat?
- makkár skuovat ovddeš áigge ledje, ovdalگو ledje fabrikkas ráhkaduvvon skuovat?
- mii gápmagiid/goikkehiid/nuvttuhiid/čázehiid doallá liekkasin?
- dovdehtetgo muhtuma gii suidne/čuohppá gámasuinniid

Dehálaš diehtu: oarjjabealde dadjet “suidnet”, go čuohppet ja cápmet gámasuinniid. Nuorttabealde dadjet “suidnet”, go dállastit ja cogget suinniid gápmagiidda.

Suidnema birra:

- Sámi magasiinna artihkal: <https://samimag.no/sme/oddasat-sme/gamasuinniid-cuohppat-ja-suidnet/>
- FB-joavkkus “Buđaldanideat” lea video suidnema birra (fertet vuossu bivdit beassat lahttun): <https://www.facebook.com/AikioBigga/videos/265374404104527/?v=265374404104527>
- <http://gahkorcorustudentbgh.blogspot.com/2011/09/stuorit-ossodat-suidnen.html>
- Searat tv-ráiddu episoda, mas suidnejit: <https://tv.nrk.no/serie/searat/sesong/1/episode/2>
-

ČAKČA s. 116

Ságastallanfáttát:

- makkár barggut din bearrašiin leat čakčat?
- manin lea buorre njuovvat bohccuid čakčat? ja bivdit sarvvaid ja eará elliid?
- maid ferte bargat go njuovvá? maid duljiin barget?
- gosa ealut johtet čakčat?

ČAKČADÁLVI s.118

Ságastallanfáttát:

- makkár barggut leat čakčadálvve?
- maid mii bargat go gárddástallat?
- mii lea girdno, kantuvrrat/lanjat

DÁLVI s.120

Ságastallanfáttát:

- makkár barggut leat dálvit?
- lávego muhtun din bearrašis duddjot? maid?
- makkár duodjái don liikot?

GIDÐADÁLVI s.122

Ságastallanfáttát:

- makkár barggut leat gidđadálvve?
- gosa eallu johtá gidđadálvve?
- maid don liikot bargat gidđadálvve?